

wpłynęło dn. 20.03.2017 r.

Dr hab. Leszek Kopciuch prof. UMCS
Zakład Historii Filozofii Nowożytnej i Współczesnej
Instytut Filozofii UMCS

podpis

Lublin, 18.03.2017

Recenzja

rozprawy habilitacyjnej

Prawo natury – naturalne w świetle kultury i historii. Wybrane zagadnienia
(Wyd. UR, Rzeszów 2016, ss. 254) oraz pozostałego dorobku naukowego
dra Ryszarda Wójtowicza

Pan dr Ryszard Wójtowicz uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie filozofii w roku 2007 na podstawie rozprawy doktorskiej *Człowiek i kultura w ujęciu Karola Wojtyły*. Przewód doktorski został przeprowadzony na Wydziale Filozofii i Socjologii UMCS w Lublinie, promotorem był dr hab. Zbigniew Stachowski prof. UR. Od roku 1999 do chwili obecnej dr Ryszard Wójtowicz jest zatrudniony w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Rzeszowskiego (od roku 2015 jako starszy wykładowca).

Ocena rozprawy habilitacyjnej *Prawo natury – naturalne w świetle kultury i historii. Wybrane zagadnienia* (Rzeszów, 2016), stanowiącej osiągnięcie naukowe, odpowiednio do wymogu sformułowanego w art. 16 ust. 2 Ustawy

Jako wymagane przez ustawę osiągnięcie dr Wójtowicz przedstawił rozprawę zatytułowaną *Prawo natury – naturalne w świetle kultury i historii. Wybrane zagadnienia* (Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016, ss. 254).

Książka, co trzeba już na wstępie zauważyć, podejmuje ważną społecznie problematykę statusu prawa naturalnego, jego rozumienie jest bowiem istotnym argumentem w dyskusjach prowadzonych w ramach sporów politycznych, także współczesnych. Już na wstępie trzeba jednak również podkreślić, że sformułowania występujące w tytule mogą budzić wątpliwości. Chodzi przede wszystkim o formułę „prawo natury – naturalne”; możliwe nieporozumienia Autor wyjaśnia jednak już we wprowadzeniu, gdzie stwierdza, że terminy prawo naturalne oraz prawo natury rozumie jako synonimiczne. Niejasne w samym tytule może być również określenie „w świetle historii” - może przecież chodzić zarówno o historię jako taką, jak i o historię dziedziczną, np. historię myśli społecznej czy historię filozofii.

Książka obejmuje wprowadzenie (*Słowo wstępne*), dwie części zasadnicze oraz zakończenie (zatytułowane *Uwagi końcowe*). Część pierwsza nosi tytuł *Prawo natury – naturalne. Przesłanki historyczne* i zawiera rozdział I zatytułowany *Zarys systematyczno-historyczny prawa natury*. Część druga nosi tytuł *Prawo natury – naturalne w kontekście społeczno-kulturowym* i obejmuje dwa rozdziały – rozdział II: *Metafizyczno-religijne ujęcie prawa naturalnego*; rozdział III: *Społeczno-kulturowe ujęcie prawa naturalnego*. Część pierwsza ma pełnić rolę historycznego wprowadzenia, podczas gdy część druga prezentuje stanowiska formułowane w wieku XX oraz w czasach najnowszych.

Cele rozprawy zostają zarysowane w *Słowie wstępnym*: 1) „ukazanie i skonfrontowanie dwóch zasadniczo różnych perspektyw rozumienia prawa natury w kontekście filozofii społecznej i filozofii kultury” (s. 13); 2) „zasadnicze dla niniejszej monografii pytania, mianowicie: czy ludzie uznają i przestrzegają prawa stanowionego dlatego, że jest ono prawem słusznym, tj. sprawiedliwym? Czy może dlatego jest prawem słusznym, sprawiedliwym, bo przez ludzi uznany i przestrzegany? Czy istnieje jedna teoria prawa naturalnego, która jest uniwersalna i powszechna? Czy może istnieje wiele doktryn prawa naturalnego, ale każda z osobna żąda uznania własnej uniwersalności i powszechnej obowiązywalności? Czy na człowieka oddziałuje niezależne od niego i kultury, stałe, niezmiennie prawo naturalne, czy może zrelatywizowana społecznie i kulturowo teoria prawa natury? Jaka jest różnica między metafizyczno-religijną teorią moralnego prawa naturalnego a społeczno-kulturową teorią prawa natury jako prawa kultury? Jaki jest status ontologiczny prawa natury? Czy prawo naturalne to obiektywny i uniwersalny zespół norm nadrzędnych wobec prawa pozytywnego? Czy może prawo natury to zrelatywizowany kulturowo zespół wyższych wartości, zadany prawu stanowionemu jako ideał przyszłego i słusznego prawa? Jakie jest źródło prawa natury? Czy jest nim esencjalna natura człowieka, czy może kultura? Czy ostatecznym źródłem prawa natury jest Bóg, czy może prawo to jest zobiektywizowanym przedmiotem ludzkiej świadomości, konstrukcją teoretyczną, a tym samym tworem kulturowym? Jaka jest treść prawa natury i jakie są jego funkcje społeczno-kulturowe?” (s. 14). Wszystkie te problemy te mają kardynalny charakter, warto więc precyzyjnie określić, w jaki sposób zostają one w analizowanej rozprawie rozwiązane. Autor zastrzega, że jego zamiarem nie jest udzielenie odpowiedzi pełnej i wyczerpującej, na przeszkodzie stoi bowiem „złożoność, wielopoziomowość i wieloaspektowość zagadnienia” (s. 13). W *Uwagach końcowych* wraca do tych kwestii, stwierdzając: „Udzielenie wyczerpującej odpowiedzi na powyższe pytania okazuje się niemożliwe. Zasadnicza trudność z udzieleniem jednoznacznych odpowiedzi wynika m.in. z tego, że, że powyższe pytania dotyczą bezpośrednio i pośrednio różnych obszarów związanych z filozofią, teologią, antropologią i kulturą” (s.

219). Po tej deklaracji Autor wyprowadza te konkluzje, które, jak podkreśla, można jednak sformułować: 1) nie istnieje jedna teoria prawa natury (naturalnego); 2) teorie prawa natury relatywizują się ze względu na różne kryteria historyczne i społeczno-kulturowe, czego następstwem jest niestacyjny charakter tego prawa; 3) teorie prawa natury są uwarunkowane różnymi, często sprzecznymi poglądami ich twórców i interpretatorów; 4) z tego, że nie istnieje jednak teoria prawa natury, nie wynika, że nie istnieją teorie prawa naturalnego, które tak uważają (s. 219-220). Wnioski te mają jednak w dużej mierze charakter konstatacji faktów; faktem jest przecież, że taka mnogość teorii – włączonych w uwarunkowania historyczne i społeczne – rzeczywiście istnieje. Stanowią więc raczej punkt wyjściowy refleksji, nie zaś jej wynik.

Przedstawiając opisywane stanowiska, dr Wójtowicz posługuje się pewnym kluczem: najpierw przeprowadza historyczną prezentację stanowisk do wieku XIX, a następnie rekonstruuje koncepcje XX-wieczne i najnowsze, posługując się dychotomicznym podziałem na (1) metafizyczno-religijne koncepcje prawa natury oraz (2) koncepcje społeczno-kulturowe. Podział ten jest inspirowany zaproponowanym przez Marię Szyszkowską podziałem koncepcji prawa natury na ujęcia „ontologiczne” oraz koncepcje „gnozeologiczne”. Habilitant przedstawia je w swojej rozprawie na stronach 38-40.

Historyczny zarys stanowisk do końca wieku XIX jest przeprowadzony na ponad 60 stronach, obejmując niezwykle szeroki zakres czasowy, rozpoczyna się bowiem od cywilizacji Biskiego Wschodu. Podrozdziały na temat Babilonu, Egiptu i Izraela mają charakter czysto rekonstrukcyjny i opierają się na istniejących już opracowaniach. Opisując kolejne stanowiska, dr Wójtowicz sięga częściej do tekstów źródłowych. Całość tych opisów uderza jednak swą nadmierną ogólnością. Wprawdzie sam Autor jest tego świadomy, dając temu wyraz w uwadze, że „wybór zagadnień i zastosowane podejście metodologiczne prowadzi w niektórych miejscach do generalizacji i uproszczeń” (s. 18), ale takie zastrzeżenie nie usuwa jednak wątpliwości, że te charakterystyki, właśnie ze względu na nadmierną ogólność, prowadzą do formułowania opinii niesłusznych. Przykładem może być opinia ze strony 96, gdzie Autor – nie uwzględniając na przykład specyfiki oświecenia niemieckiego lub polskiego – upraszczająco przypisuje oświeceniowi negację pewnych kulturowych form bycia człowieka, takich jak np. religia (trzeba dodać, że w poglądzie tym powołuje się na inne opracowanie). Jest tym bardziej uderzające, że Autorowi nie są obce badania nad filozofią polską (jest współautorem opracowania *Zarys historii filozofii polskiej*). Podobny nadmiernie upraszczający charakter ma sformułowanie ze strony 77: „Filozofia antyczna Grecji i Rzymu rozwijała się jako wyraz humanistycznych zainteresowań człowieka, przedmiotem ciekawości filozoficznej był człowiek i rze-

czy „świata widzialnego”. Natomiast średniowiecze nakierowane było na wartości transcendentne i pozahumanistyczne (w znaczeniu filozofii nowożytnej), którym kierunek nadawała religia chrześcijańska”.

Trudno również wskazać racje, które mogłyby tłumaczyć uwagi zawarte w innych sformułowaniach zawartych w tym fragmencie rozprawy. Podam następujące sformułowania: „Natomiast doktryny nowożytne swoje odrodzenie miały głównie w XVII i XVIII wieku” (s. 35); „Przy czym należy podkreślić, że w istocie u podstaw praw natury od starożytności po nowożytność znajdują się: po pierwsze – działania i myślenie religijno-metafizyczne; po drugie – racjonalizm kartezjański ze sceptycyzmem metodologicznym, immanentystyczną zasadą *co-gito*, uznaniem za źródło wiedzy podmiot poznający; po trzecie – uznanie intuicji jako podstawy niepodważalnych twierdzeń wyjściowych, natywizm, gnoseologiczny „most” między samoświadomym siebie umysłem a światem transcendentnym oraz po czwarte – krytycyzm i racjonalizm filozofii I. Kanta” (s. 96). Autorowi przydarza się również popełniać błędy kategoryjne, np. na stronie 73 pojawia się opinia o syntezie filozofii antycznej i Boga chrześcijańskiego. Tytuł jednego z podrozdziałów (1.1.2.) jest nieadekwatny względem treści; w tytule jest mowa o funkcjach filozofii prawa, większość analizowanych w tym podrozdziale kwestii dotyczy jednak funkcji prawa.

Niektóre fragmenty tej części rozprawy, co trzeba podkreślić, są w swej treści niesamodzielne w stosunku do wcześniejszych publikacji Autora. Przykłady takich powtórzeń:

- s. 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32: powtórzenia z artykułu *Filozofia prawa – przedmiot, funkcje i znaczenie społeczno-kulturowe*; brak przypisu z informacją o tym;

- s. 81, 82, 93 – powtórzenia z artykułu *Znaczenie prawa naturalnego o zmiennej treści*; brak przypisu z informacją o tym.

Rozdział pierwszy pełni rolę historycznego wprowadzenia. Trzeba docenić teoretyczną odwagę, z jaką Autor przystępuje do zadania opisu przemian, jakich rozumienie prawa doznało w trakcie tak długiego okresu czasu. I jest poniekąd zrozumiałe, że zadanie takie można na kilkudziesięciu stronach zrealizować tylko w ten sposób, że przeprowadzi się bardzo ogólny zarys tych przemian. Powstaje jednak pytanie, czy taki zarys nie ma jednak nazbyt popularyzatorskiego charakteru. Zarzut ten pozostaje w mocy nawet wtedy, jeśli się będzie się dostrzegało wartość tak szeroko zakrojonego zarysu.

Drugi rozdział rozprawy jest poświęcony rekonstrukcji i analizie pierwszego z dwóch zasadniczych dla Autora sposobów myślenia o prawie naturalnym, określanego jako „metafizyczno-religijne ujęcie prawa naturalnego”. Dr Wójtowicz najpierw przeprowadza rozróżnienie między teologiczną i filozoficzną drogą poznania prawa naturalnego, odwołując się do m.in. do

poglądów św. Tomasza z Akwinu. Następnie przeprowadza szczegółową analizę tego rozumienia prawa naturalnego, które można znaleźć w dokumentach Kościoła katolickiego, a przy tym stara się również zaprezentować poglądy, które były wysuwane przez kolejnych papieży, zaczynając od Jana Pawła II. Trzeba jednak zauważyć, że poglądom tego ostatniego poświęca stosunkowo najwięcej miejsca. Jest to psychologicznie zrozumiałe, gdyż przecież to właśnie antropologia Karola Wojtyły była przedmiotem jego rozprawy doktorskiej. Cała ta problematyka, sposób jej potraktowania oraz oparcie w tekstach źródłowych miałyby niewątpliwie wartość poznawczą, gdyby nie fakt, że obszerne partie tego rozdziału powtarzają (w sensie dosłownym lub z drobnymi tylko korektami stylistycznymi) wyniki uzyskane już przez Autora już wcześniej i opublikowane już wcześniej w różnych innych tekstach. Można też wskazać powtórzenia, które zachodzą pomiędzy artykułami. Co więcej, w recenzowanej rozprawie habilitacyjnej pojawiają się powtórzenia treści zawartych w pracy doktorskiej oraz w opublikowanej na podstawie doktoratu książce *Człowiek i kultura*. Niestety muszę również skonstatować, że dr Wójtowicz dokonuje takich powtórzeń, nie informując o tym w rzetelny sposób poprzez umieszczenie odpowiedniego przypisu. Poniżej podaję przykłady takich „autoplagiujących” powtórzeń (ich wykaz, z systematycznym podziałem na poszczególne artykuły, podam w trakcie oceny innych publikacji naukowych Habilitanta):

- s. 106, 107 – obszerne fragmenty powtarzające fragmenty rozprawy doktorskiej (s. 35, 36); fragmenty występują też w książce *Człowiek i kultura* (s. 38,39); przypisu z informacją o tym;

- s. 108-109 – obszerny fragment powtarzający fragment pracy doktorskiej (s. 37-38); fragmenty występuje też w książce *Człowiek i kultura* (s. 40); brak przypisu z prawidłową informacją o tym, gdyż przypis 310 nie spełnia tego wymogu;

- s. 111, 112 – fragmenty powtarzające fragmenty z artykułów: *Znaczenie prawa naturalnego w obliczu „kryzysu Kościoła”* (s. 157, 158), *Prawo naturalne jako granica* (s. 232, 233); brak przypisu z informacją o tym;

- s. 113, 115, 116, 117, 131, 132, 133, 134 – fragmenty powtarzające fragmenty artykułu *Prawo naturalne jako granica...* (s. 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 243); brak przypisu z informacją o tym;

- s. 119-120, 125-126 – powtórzenie fragmentu artykułu *Prawo naturalne w świetle wiary*; brak przypisu;

- s. 120-121 – powtórzenie (z drobnymi korektami) fragmentów rozprawy doktorskiej (s. 200-202); fragmenty występują też w książce *Człowiek i kultura* (s. 196, 197); brak przypisu z informacją o tym;

- s. 122-124 – powtórzenie obszernych fragmentów rozprawy doktorskiej (s. 203-204); fragmenty występują też w książce *Człowiek i kultura* (s. 198, 199); brak przypisu z prawidłową informacją o tym, gdyż przypis 367 takiej nie podaje;

- s. 126-130 – polski przekład artykułu Autora opublikowanego wcześniej w języku angielskim, brak przypisu, który informuje o tym, że jest to przekład treści wcześniej publikowanych;

- s. 134-138 – prawie w całości podrozdział powtarza dosłownie treści opublikowane wcześniej w artykule *Prawo naturalne w świetle wiary* (s. 52-55), brak przypisu;

- s. 138-143 – w całości powtórzenie treści opublikowanych wcześniej w artykule *Prawo naturalne w świetle wiary*); brak przypisu z informacją o tym;

- s. 143-150 – w całości powtórzenie fragmentów rozprawy doktorskiej (s. 147-154); treści były też publikowane wcześniej w książce *Człowiek i kultura* (s. 130-138) oraz w artykule *Dobro wspólne* (s. 63-62); brak przypisu z prawidłową informacją o tym, gdyż przypis 467 takiej nie podaje;

- s. 151-162 – prawie w całości powtórzenie treści opublikowanych wcześniej w artykule *Nowa ewangelizacja*; brak przypisu; ponadto jest to w pewnej części powtórzenie treści publikowanych również w artykule *Inkulturacja jako strategia...*;

- s. 155 – fragmenty treści opublikowanych wcześniej w artykule *Znaczenie prawa naturalnego w obliczu „kryzysu Kościoła”* (s. 159); brak przypisu z informacją o tym;

- s. 163 – dwa obszerne przypisy powtarzają treści opublikowane w artykule *Kościół wobec indyferentyzmu religijnego* (s. 91-92); brak przypisu z informacją o tym;

- s. 166, 167, 170 – fragmenty powtarzające treści opublikowane w artykule *Kościół wobec indyferentyzmu religijnego* (s. 99, 100); brak przypisu z informacją o tym.

Trzeci rozdział rozprawy jest poświęcony drugiemu sposobowi myślenia o prawie naturalnym, określanemu jako „społeczno-kulturowe ujęcia prawa naturalnego”. Zgodnie z tym, co stwierdza sam Autor, jest to taki model interpretacji prawa naturalnego, w którym uznaje się, że prawo to jest w swej treści zmienne, a stała jest jego forma. Uwarunkowania historyczno-kulturowe są tym czynnikiem, który wpływa na to, jak jest rozumiane i interpretowane prawo natury. Dr Wójtowicz dokonuje tu opisu tego, czym jest kultura, a następnie rekonstruuje poglądy, jakie na temat statusu prawa moralnego formułowali w ramach tego sposobu myślenia tacy teoretycy, jak Rudolf Stammler, Leon Petrażycki, Gustav Radbruch oraz Andrzej L. Zachariasz. Poglądy A. L. Zachariasza traktuje jako przykład myślenia „anatelicznego”. W podrozdziałach omawiających poglądy tych teoretyków znajdujemy jednak tylko rekonstrukcje ich stanowisk, brakuje analiz porównawczych, krytyki, podejścia systematycznego, które mogłoby

stać się podstawą dla udzielenia odpowiedzi na ważne pytania postawione na początku rozprawy. Brakuje również dyskusji z innymi interpretacjami ich stanowisk, mimo że Autor stwierdza, że na temat poglądów Petrażyckiego czy Radbrucha powstało już wiele innych opracowań (por. s. 183, 193).

W podrozdziale zatytułowanym *Kultura – momenty konstytutywne i status teoretyczny* (s. 175-177) Habilitant słusznie podkreśla powiązania sfery kultury ze sferą wartości: „kultura to rzeczywistość konstytuująca się poprzez wartości” (s. 175). W dalszych fragmentach podrozdziału pojawiają się sformułowania stwierdzające rozstrzygająco, że wartości „nie są bytami `samymi w sobie`” (s. 176), że „wartości są formą dla znaczeń, gdyż każdorazowo łączy się ze zobiektywizowanymi znaczeniami: (s. 177), że „powinność i obowiązywanie to konstytutywne momenty rzeczywistości kulturowej” (s. 177). Takie sformułowania to oczywiście możliwe, powiązany zwłaszcza z neokantyzmem, sposób rozumienia wartości. W analizowanym fragmencie rozprawy nie znajdziemy jednak sformułowań, dających wyraz temu, że wartości można rozumieć również w inny sposób. Krytyczne odniesienie się do tych innych koncepcji wartości, przedstawienie argumentacji byłoby potrzebne również dlatego, że jak się wydaje, Autor akceptuje takie, przedstawione w tym podrozdziale, rozumienie wartości.

Podobnego typu uwagi można sformułować w odniesieniu do podrozdziału kończącego III rozdział rozprawy (podrozdział nosi tytuł *Prawo natury prawem kultury Europy Zachodu*, s. 211-217). Dr Wójtowicz przywołuje tu określone rozumienie tego, czym jest Zachód i jakie wartości go konstytuują. Ponieważ najpierw przedstawia deklaratywnie własne rozumienie tej kwestii (s. 212-213), a następnie odwołuje się do tekstu Zygmunta Bauman, tym bardziej widać, że te rozważania zyskałyby na wartości, gdyby pojawił się w nich rozbudowany warsztat analityczno-krytyczny, zarówno w wymiarze systematycznym, jak i historyczno-filozoficznym. Od początków XX wieku były wszak formułowane różne koncepcje na temat tego, czym jest Zachód, różnie też definiowane zachodnie wartości.

Również w tym przypadku obszerne fragmenty drugiego rozdziału powtarzają, „auto-plagiatują” treści zawarte we wcześniejszych publikacjach Autora. Oto kilka przykładów:

- s. 173, 174 – obszerne fragmenty będące powtórzeniem fragmentów pracy doktorskiej (s. 198, 199); fragmenty występują też w książce *Człowiek i kultura* (s. 193, 194); brak przypisu z informacją o tym;

- s. 180, 181, 182, 183 – obszerne powtórzenia treści opublikowanych jako artykuł *Znaczenie prawa naturalnego o zmiennej treści* (s. 166-167); brak przypisu z informacją o tym;

- s. 183-192 – cały podrozdział to powtórzenie treści opublikowanych wcześniej jako artykuł *Prawo i moralność w filozofii oraz polityce prawa Leona Petrażyckiego*. Dr Wójtowicz

zamieszcza co prawda przypis o treści (s. 183): „Główne założenia tego paragrafu przedstawiłem także w artykule *Prawo i moralność* ...”, jednakże także przypis nie opisuje prawidłowo stanu rzeczy, tj. tego, że podrozdział jest dosłownym powtórzeniem treści artykułu;

- s. 199-205 – podrozdział zawiera niezwykle obszerne powtórzenie treści opublikowanych w artykule *Człowiek anateliczny* (s. 543-550); nie można uznać, że przypis 707 ze strony 198 (Zob. także: R. Wójtowicz, *Człowiek anateliczny* [...] s. 539-552) informuje rzetelnie o tym stanie rzeczy;

- s. 213 – fragment powtarzający treść z artykułu *Prawo naturalne jako granica* (s. 243); brak informującego o tym przypisu;

- s. 213-214 – fragment będący kopią treści z książki *Człowiek i kultura* (s. 226-227); brak przypisu.

W tym miejscu warto natomiast jeszcze podkreślić, że w obszernej literaturze przedmiotu, cytowanej lub powoływanej przez Autora, pojawiają się przeważnie pozycje polskojęzyczne. Dr Wójtowicz bardzo rzadko odwołuje się do opracowań zagranicznych. Z tych tekstów obcojęzycznych, które są przywoływane, większość stanowią teksty, do których odwołuje się za pośrednictwem innych opracowań.

Ocena „istotnej aktywności naukowej lub artystycznej”, odpowiednio do wymogu sformułowanego w art. 16 ust. 2 Ustawy

Zgodnie z wykazem publikacji dr Ryszard Wójtowicz po uzyskaniu stopnia doktorskiego opublikował (oprócz rozprawy habilitacyjnej) 1 monografię autorską (*Człowiek i kultura prolegomena do Wojtyliańskiej myśli antropologicznej*); był współredaktorem monografii zbiorowej *Spółczesność, religia, kultura* (Wyd. AWM, Gdynia); współautorem książki *Zarys historii filozofii polskiej* (Wyd. UR, 2013). Opublikował ponadto 17 artykułów naukowych oraz 3 recenzje. Brał aktywny udział (wygłaszając referaty) w trzydziestu konferencjach (lub seminariach) naukowych, w tym trzech zagranicznych (dwie w Presowie i jedna we Lwowie). Dwukrotnie przebywał na uczelniach zagranicznych: 31.04-04.04 na Uniwersytecie Preszowskim (Słowacja), Erasmus; 03.03-17.03.2013 na Lwowskim Uniwersytecie im. Iwana Franko (realizując program badawczy *Kultura europejska między tradycją a nowoczesnością*). Warto też podkreślić jego działalność popularyzatorską – brał udział w okresie 2015/2016 w cyklicznej audycji Radia Rzeszów zatytułowanej *Pisma i znaki*.

Książki *Człowiek i kultura* nie można w tym miejscu traktować jako elementu dorobku podoktorskiego, gdyż jest to – mimo, że w samej książce nie ma informacji o tym, książkowa

wersja pracy doktorskiej habilitanta. W stosunku do pracy doktorskiej książka zawiera tylko niewielkie przeróbki lub uzupełnienia. Dlatego treści zawarte w tym opracowaniu, niewątpliwie wartościowe, były już elementem procedury doktorskiej.

Dr Wójtowicz jest autorem rozdziału w monografii *Zarys historii filozofii polskiej*. Rozdział ten nosi tytuł *Filozofia polska doby romantyzmu* i liczy blisko 40 stron i przedstawia najważniejsze postaci polskiej myśli filozoficznej okresu. Tekst, choć nie wnosi nowych interpretacji opisywanych zagadnień, ma jednak wyraźne walory dydaktyczne, które są najważniejsze przy opracowaniach typu podręcznikowego.

Z 17 artykułów naukowych, opublikowanych po doktoracie, 1 był opublikowany w języku angielskim publikacji wydanej na Słowacji. 5 artykułów zostało opublikowanych w „Przeglądzie Religioznawczym” (Erih), 1 w czasopiśmie „Człowiek i Społeczeństwo”. Pozostałe artykuły ukazały się w monografiach zbiorowych, publikowanych przez wydawnictwa akademickie: Wyd. UAM (3 publikacje); Wyd. UR (4 publikacje), Wyd. UMK (1 publikacja), Wyd. AMW w Gdyni (1 publikacja tożsama z tekstem opublikowanym przez Wyd. UR), Wyd. WSPiA w Przemyślu, PSOiZ, (1 publikacja), Wyd. KUL (1 publikacja).

Problematyka tych artykułów koncentruje się wokół kilku, często ze sobą powiązanych grup tematycznych: 1) antropologia; 2) myśl społeczna i antropologiczna Karola Wojtyły; 3) prawo natury, filozofia prawa. Artykuły te świadczą niewątpliwie o pewnej ciągłości zainteresowań naukowych Habilitanta oraz jego konsekwencji w podejmowaniu wybranych zagadnień. Artykuły te mają charakter zarówno rekonstrukcyjny, jak i systematyzujący. Podobnie jak w rozprawie habilitacyjnej Autor odwołuje się w swych analizach głównie do tekstów polskojęzycznych.

Już z opinii na temat powtórzeń zawartych w rozprawie habilitacyjnej wynika, że artykułów tych nie można jednak w całości traktować jako dorobku różnego od dorobku „zmaterializowanego” w monografii habilitacyjnej (po części również w doktoracie). Po porównaniu ich treści z zawartością rozprawy doktorskiej i habilitacyjnej można bowiem sformułować następujące uwagi.

- *Filozofia prawa – przedmiot, funkcje i znaczenie społeczno-kulturowe*; obszernie fragmenty tego artykułu (s. 154, 158-159, 160, 161, 162, 163) zostały powtórzone w rozprawie habilitacyjnej (s. 24-25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32); w książce habilitacyjnej nie ma jednak informacji o tym.

- *Znaczenie prawa naturalnego w obliczu „kryzysu Kościoła”. Wybrane zagadnienia*; fragmenty artykułu ze stron 155, 157, 159, 161, 165, 166 powtórzone w rozprawie habilitacyjnej (s. 131, 111, 155, 141, 213-214), brak przypisów z informacją o tym; fragment ze strony 158 powtórzony w artykule *Znaczenie prawa naturalnego o zmiennej treści* (s. 162).

- *Inkulturacja – strategia kulturowa pontyfikatu Jana Pawła II* (artykuł, zgodnie z danymi podanymi przez dra Wójtowicza w wykazie, opublikowany również w innej publikacji); treści zawarte w tych „dwóch” publikacjach są jednakże powtórzeniem (w nieco zmienionej kolejności) treści zawartych w rozprawie doktorskiej (s. 207, 212-220, 235-240); następnie te treści pojawiają się w książce *Człowiek i kultura* (s. 201, 202, 205-211, 228, 229, 230, 231, 235); później część tych treści została również powtórzona w rozprawie habilitacyjnej (s. 151-152, 153-154).

- *Nowa Ewangelizacja, odpowiedź na redukcję sacrum*; prawie cały artykuł został powtórzony w rozprawie habilitacyjnej, bez jakiegokolwiek wzmianki o tym w przypisie (s. 151-152, 153-154, 154-156, 157-162); s. 65-67 w tym artykule to powtórzenie fragmentu dwukrotnie publikowanego artykułu - *Inkulturacja – strategia kulturowa pontyfikatu Jana Pawła II*.

- *Dobro wspólne jako Wojtylińska zasada racjonalizacji życia społecznego Kościoła*; artykuł (od s. 53) powtarza treści zawarte w rozprawie doktorskiej (s. 147-154); w samym artykule brak informacji o tym; treści te zostały następnie powtórzone w rozprawie habilitacyjnej (s. 143-150), gdzie również brakuje informacji o tym; w książce *Człowiek i kultura* treści te są zawarte na stronach 130-138.

- *The ethical aspects of natural law as depicted by John Paul II*; prawie w całości przełożone na polski treści tego artykułu zostały włączone, bez podania odpowiedniej informacji o tym w przypisie, do rozprawy habilitacyjnej (s. 126-130).

- *Prawo i moralność w filozofii oraz polityce prawa Leona Petrażyckiego*; treść całego artykułu powtórzona w rozprawie habilitacyjnej (s. 183-192); przypis 642 nie zawiera adekwatnej informacji o tym.

- *Prawo naturalne w świetle wiary*; fragmenty artykułu (s. 46-47, 52-55, 48-51) powtórzone w rozprawie habilitacyjnej (s. 119-120, 134-138, 138-142); brak informującego o tym przypisu.

- *Znaczenie prawa naturalnego o zmiennej treści. Wybrane zagadnienia*; fragmenty artykułu (s. 159-160, 166-167) zostały powtórzone w rozprawie habilitacyjnej, bez podania informacji o tym w przypisie (s. 178-179, 180-183).

- *Prawo naturalne jako granica pluralizacji życia społecznego w Kościele*; niektóre fragmenty artykułu (s. 234, 235, 236, 243) powtórzone w rozprawie habilitacyjnej (s. 115, 116, 117, 166, 167) bez informującego o tym przypisu.

- *Człowiek anateliczny*; obszerne fragmenty artykułu zostały powtórzone w rozprawie habilitacyjnej (s. 199-205); brak przypisu, który by o tym informował.

- *Prawda w tomizmie fenomenologicznym Karola Wojtyły*; artykuł powtarza treści zawarte w rozprawie doktorskiej (s. 61-66, 71-73); brak informującego o tym przypisu; później te treści zawarte również w książce *Człowiek i kultura* (s. 59-63, 66-68).

- *Kościół wobec indyferentyzmu religijnego*; treść przypisów 9 i 10 została powtórzona w rozprawie habilitacyjnej w przypisach 555 i 556 (s. 163); treści ze stron 99,100 powtarzają się w habilitacji na s. 166, 167, 170; brak przypisu z informacją o tym.

- *Miejsce narodu polskiego w strategii kulturowej Jana Pawła II*; w artykule występują tylko nieliczne powtórzenia treści z pracy doktorskiej: na s. 91, 92 (w doktoracie s. 223, 224, 225, 226).

- *Człowiek i tożsamość. Wybrane aspekty sporów o ludzką naturę*; w artykule (s. 34-35) fragment powtarzający fragment z rozprawy doktorskiej (s. 18-21), brak przypisu; w książce *Człowiek i kultura* są to strony 21-23.

- *Homo consumer*; artykuł zawiera fragment (s. 37) tożsamy w swej treści z fragmentem artykułu *Człowiek i tożsamość* (s. 176-177).

Konkluzja recenzji

Biorąc pod uwagę opisane powyżej merytoryczne i warsztatowe cechy rozprawy habilitacyjnej oraz pozostałego dorobku naukowego dra Ryszarda Wójtowicza, uważam, że przedstawiona mi do recenzji rozprawa oraz dorobek Habilitanta nie spełniają wymogów stawianych w postępowaniu habilitacyjnym. W związku z powyższym wnoszę o zamknięcie jego przewodu habilitacyjnego.

